

BARNET – UTAN SKYDD I DET OFFENTLIGA RUMMET

Av Cornelia Edblåd¹

En av de rättigheter som i FN:s barnkonvention² tillerkänns barnet är rätten till privatliv. I ett medielandskap där TV, radio och tidningar i allt större utsträckning väljer att skildra enskildas personliga förhållanden tenderar det privata att bli alltmer offentligt.³ Samtidigt som det offentliga rummet utgör en viktig plattform där barnet ges, och ska ges, möjlighet att göra sin röst hörd och ta del av information, riskerar barnet genom sin mediemedverkan att äventyra sin rätt till skydd för privatlivet.

En företeelse som under senaste tiden kommit att väcka debatt är barns deltagande i så kallade reality-serier.⁴ I TV-följetonger som ”Ett fall för Louise” och ”Lyxfällan” skildras hur familjer i kris får hjälp med att klara av sitt familjeliv på ett bättre sätt. Programmen utspelar sig till stor del i familjernas hem och barn får inte sällan, till följd av föräldrarnas samtycke till medverkan, sitt privatliv exponerat offentligt på bästa sändningstid. Även i tidningar och radio utlämnas många barn på ett sätt som starkt kan ifrågasättas ur ett barnrättsperspektiv.⁵ Barn som lever i en utsatt situation riskerar att försättas i en situation än mer utsatt om inte barnets intressen beaktas.

I en tid när barn allt oftare förekommer i media, med eller utan föräldrarnas medgivande eller tillstånd, finns anledning att utvärdera hur barnets intressen tillvaratas i den svenska medieregleringen. I det följande undersöker författaren hur den rätt till privatliv som tillerkänns barnet i artikel 16 barnkonventionen tillgodoses i svensk rätt avseende barnets medverkan i massmedia, inte minst i olika TV-program. Vilket skydd ges barnet i det offentliga rummet?

I. INLEDNING

Ett väsentligt inslag i en demokratisk rättsstat är att den enskilde bereds ett

¹ Juridikstuderande vid Uppsala Universitet, termin 7. Författaren önskar rikta ett stort tack till professor Anna Singer som bistått med värdefulla synpunkter avseende ämnets behandling, inte minst under den fördjupningskurs i barnrätt under vilken en initial promemoria i ämnet tog sin form.

² FN:s konvention om barnets rättigheter.

³ Graffman, Katarina & Fredriksson, Johan, Jag ser mig – en etnografisk studie av barns och ungas förhållande till programmet Idol, Växjö, 2010 s. 20.

⁴ Se bl.a. www.dn.se/debatt/mediernas-etiska-regler-maste-ge-skydd-at-barnen 2009-11-05 (2011-09-16) och Feilitzen von, Cecilia (red.), Young People, Soap Operas and Reality TV, Göteborg, 2004.

⁵ Se t.ex. Granskningsnämnden för radio och TV (GRN):s beslut SB 291/03, Radio Sjuhärad, SR, P4, Inslag om en familjekonflikt, 2002-07-10 och Pressens Opinionsnämnd (PON):s beslut Exp. nr 79/2011, 2011-09-20, Aftonbladet.

starkt skydd mot olika otillbörliga kränkningar av privatlivet.⁶ Rätten till skydd för den egna integriteten omfattar alla, även barnet. I artikeln ”*Om barn og menneskerettigheter*”⁷ publicerad i Juridisk Tidskrift 2005 uppmärksammar dock Lucy Smith, professor emeritus och medlem av FN:s barnrättskommitté,⁸ hur rätten till privatliv i vissa fall tycks utgöra ett privilegium förbehållet den vuxne. Som exempel lyfter Smith fram reality-serien ”*Nannyjouren*”. I programmet, som går ut på att föräldrar som av olika anledningar inte klarar av att hantera sina barn låter en expert träda in för att rädda situationen, framställs inte sällan barnen i mycket dålig dager och de följs av kamerorna överallt, exempelvis när de går på toaletten.

Den typ av exponering av barnet som sker i ”*Nannyjouren*” är inte unik. De senaste årens växande utbud av reality-program där barn medverkar ger anledning att granska vilket skydd för barnets integritet som uppställs i medieregleringen. Bland de extrema exemplen kan nämnas brittiska ”*Boys and Girls Alone*” dokusåpan där barn i 8–11-årsåldern låses in i ett hus i två veckor utan sina föräldrar. Serien, som har kallats för ”*Big Brother*” för barn, har lett till en omfattande debatt och resulterat i 180 klagomål hos Ofcom, Storbritanniens motsvarighet till svenska Granskningsnämnden för radio och TV (GRN).⁹ Det faktum att TV-branschen inte verkar ta frågan om barns rättigheter på allvar har lett till att den brittiska regeringen överväger att skärpa lagstiftningen vad gäller barns mediedeltagande.¹⁰ Även i Sverige skildras barns och familjers problem i TV-kanalernas underhållningssegment. Serier som ”*Lyxfällan*”, ”*Ensam mamma söker*” och ”*Svenska Hollywoodfruar*” har alla det gemensamt att de genom att skildra familjens eller föräldrarnas personliga förhållanden exponerar barn i känsliga och kritiska situationer. Också i TV:s och radios dokumentärer och nyhetssändningar samt i dagspressens rapportering har utlämnandet av barnet väckt reaktioner och lett till otaliga anmälningar hos berörda granskningsnämnder.¹¹ Barnombudsmannens uppfattning är tydlig – genom att låta

6 SOU 2008:3. Skyddet för den personliga integriteten – bedömningar och förslag s. 187.

7 Smith, Lucy, Om barn og menneskerettigheter, JT 2005/06 nr 3 s. 503.

8 Barnrättskommittén har till uppgift att granska förverkligandet av barnkonventionen i konventionsstaterna och på så sätt tillhandahålla en internationell mekanism för övervakande av konventionens efterlevnad.

9 <http://barnombudsmannen.blogspot.com/2011/01/barn-i-media-tar-branschen-ansvar.html> 2011-01-05 (2011-09-21).

10 <http://www.guardian.co.uk/media/2010/sep/03/child-performance-laws-reality-tv> 2010-09-03 (2011-09-21).

11 Se t.ex. GRN:s avgöranden SB 55/08, Rapport SVT1, Inslag om barnbidrag, 2007-09-23, SB 292/03, Västnytt SVT2, Inslag om en familjekonflikt, 2002-09-26, SB 291/03, Radio Sjuhärads, SR, P4, Inslag Om en familjekonflikt, 2002-07-10, SB 134/01, Norra Magasinet SVT2, Inslag om vårdnadstvist, 2000-11-20, SB 168/05, Kalla Fakta TV4, Inslag om barn som överges i Somalia, 2004-05-10, SB 383/95, ABC, SVT1 och SVT2, Inslag om en vårdnadstvist, 2008-08-28, SB 102/94, Smålandsnytt TV2, Inslag om tvångsomhändertagna barn, 1994-03-11 och SB 925/08, Rapport, Inslag om vårdnadstvist,

barnet berätta om sin sorg och smärta inför hela svenska folket låter media allmänintresset få företräde framför principen om barnets bästa.¹²

För att ett barn i enlighet med artikel 16 i barnkonventionen ska ges ett behövligt skydd för sin integritet krävs nationell reglering som skyddar barnets rättigheter. Hur tillgodoses barnets rätt till privatliv vid medverkan i media, inte minst i olika TV-program, i svensk rätt? I det följande utvärderas relevant mediereglering, dels i lag, dels i form av branschens pressetiska regler, från ett barnrättsperspektiv. Under vilka förutsättningar kan samtycke till medverkan lämnas? Vilken hänsyn tas till barnets integritet och andra intressen hos barnet när ett medicinslag planeras? Och hur tillgodoses barnets rätt att få till stånd en prövning av om rätten till privatliv kränkts?

2. FN:S BARNKONVENTION

2.1 BARNETS RÄTT TILL PRIVATLIV

Som ett av de första länderna i världen ratificerade Sverige den 21 juni 1990 FN:s konvention om barnets rättigheter.¹³ I och med ratificeringen iklädde sig Sverige en internationell folkrättslig förpliktelse att följa barnkonventionens bestämmelser innebärande att konventionen ska tillämpas och genomföras på alla nivåer i samhället.¹⁴ Målet med genomförandet är att det barnrättsperspektiv som kommer till uttryck i barnkonventionen – övertygelsen om att barnet är en social aktör med fullt människovärde och att barnet även är sårbart och i behov av särskilt skydd – ska genomsyra den svenska rättsordningen. I artikel 3, en av konventionens grundpelare och ett verktyg vid tolkningen av konventionens övriga artiklar, anges att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet.¹⁵

Av central betydelse för erkännandet av barnets fulla människovärde är respekten för barnets integritet.¹⁶ Enligt artikel 16 i barnkonventionen har barnet

2008-08-28 samt PON:s beslut Exp. nr 79/2011, Aftonbladet, 2011-09-20.

12 Se bl.a. www.dn.se/debatt/mediernas-etiska-regler-maste-ge-skydd-at-barnen 2009-11-05 och <http://barnombudsmanen.blogspot.com/2011/01/barn-i-media-tar-branschen-ansvar.html> 2011-01-05.

13 Se prop. 1989/90:107. Om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.

14 Se t.ex. prop. 1997/98:182. Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige s. 8 och 71, SOU 1997:116. Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige s. 60 samt Unicef, Handbok om barnkonventionen, Malmö, 2008 s. 13 f.

15 Se t.ex. SOU 1997:116 s. 60 ff och Unicef, Handbok om barnkonvention s.13.

16 Se bl.a. SOU 2008:3. Skyddet för den personliga integriteten – bedömningar och förslag s. 187, Freeman, D.A., Michael (ed.), Children's Rights, Volume I, Dartmouth, 2004 s. 57 och Lievens, Eva, Protecting Children in the Digital Era - the Use of Alternative Regulatory Instruments, Leiden, 2010 s. 317.

rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv. Rätten är riktad till barnet självt och innebär att barnet inte får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sin integritet eller utsättas för olagliga angrepp på sin heder eller sitt anseende. Ingripande i barnets privatliv får endast ske på sätt som definierats i lag och måste stämma överens med bestämmelserna och målen i konventionen i övrigt. Barnets privatliv ska skyddas i alla situationer, inom alla institutioner, inrättningar och tjänster, även inom familjen. Dessutom ska staten göra det möjligt för den enskilde att klaga då denne anser sig ha fått rätten till privatliv kränkt.¹⁷

Värnandet av barnets privatliv står också att finna i svensk lag. Något eget skyddsvärde för den personliga integriteten har inte kommit till uttryck.¹⁸ Däremot finns i 1 kap. 2 § regeringsformen ett målsättningsstadgande som anger att det allmänna ska värna om den enskildes privat- och familjeliv. Genom grundlagsrevisionen 2010 lades i samma paragraf till att det allmänna ska verka för att barns rätt tillvaratas.¹⁹ I artikel 8 Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (EKMR), som till skillnad från barnkonventionen är tillämplig direkt som svensk lag, tillerkänns var och en rätt till respekt för sitt privatliv och familjeliv. Artikel 8 innebär inte bara att staten ska avhålla sig från ingrepp i den rättighet som är skyddad, utan också att staten är skyldig att vidta positiva åtgärder för att skydda den enskildes integritet. Kravet på rättsligt skydd i artikel 8 gäller oavsett om det integritetsbegränsande övergreppet utförs av staten eller av en enskild.²⁰

2.2 BARNETS RÄTTIGHETER OCH MASSMEDIA

Förhållandet mellan mänskliga rättigheter och en privat aktör som massmedia har flera dimensioner. För det första ger mänskliga rättigheter ett nödvändigt skydd för individen, men även för andra privata aktörer, gentemot staten. För det andra har privata aktörer ett eget ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. Slutligen kan en privat aktör, såsom massmedia, i sig spela en viktig roll i upprätthållandet av de mänskliga rättigheterna.²¹

Mass medias flerdimensionella relation till barnets rättigheter kommer till ut-

¹⁷ Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies, HRI/GEN/1/Rev.8, 08/05/2006, punkt 6 och 7, Unicef, s. 157 ff, Lievens s. 274.

¹⁸ Se SOU 2008:3 s. 205 och Ds 1994:51. Skyddet för enskilda personers privatliv s. 12, Reimers, Elisabeth, Integritetsskyddet i regeringsformen, SvJT 2009 s. 435.

¹⁹ Prop. 2009/10:80. En reformerad grundlag s. 186 ff.

²⁰ Mål 59320/00, Von Hannover v. Germany.

²¹ SOU 2010:70. Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter s. 283 ff.

tryck såväl i barnkonventionens artiklar som i barnrättskommitténs kommentarer avseende deras tolkning och tillämpning. I barnkonventionens artikel 13 skyddas barnet rätt till yttrandefrihet och i artikel 12 en rätt att fritt uttrycka sina åsikter och få dessa respekterade. Media utgör här en viktig kanal genom vilken barnet kan göra sin röst hörd.²² I artikel 17, som reglerar barnets rätt till tillgång till riktig information, framgår massmedias viktiga roll som spridare av information av värde för barnet.²³ Barnrättskommittén har också framhållit medias uppgift att som övervakare av förhållanden som rör barnet bidra till att förverkliga den standard som barnkonventionen uppställer. Det negativa inflytande barnets medieanvändning och medias rapportering riskerar att ha på barnets välfärd har också uppmärksammats. Förutom behovet av att på olika sätt skydda barnet från reklam, pornografi och våldsskildringar har vikten av att massmedia respekterar barnets privatliv framhållits. Barnrättskommittén har också formulerat krav på att yrkesverksamma i mediabranschen beaktar skyddet för barnets integritet när barnet utgör en källa för information, exempelvis i intervjuer eller simuleringar. Inte minst måste barnets rätt till skydd beaktas när barnet är föremål för rapportering som rör familjeärenden, ungdomsbrottslighet eller övergrepp mot barnet.²⁴

3. INTEGRITETSSKYDDET I SVENSK MEDIEREGLERING

3.1 SPELREGLER FÖR PRESS, RADIO OCH TV

Utgångspunkten för den svenska medieregleringen är principen om yttrandefrihet. Yttrandefriheten är dock inte absolut utan kan begränsas i lag om det krävs för att tillgodose ändamål godtagbara i ett demokratiskt samhälle som i det enskilda fallet anses väga tyngre än rätten till yttrandefrihet. Ett sådant skyddsvärt ändamål är respekten för den enskildes privatliv.²⁵

I praktiken är yttrandefriheten mycket litet inskränkt till förmån för andra intressen.²⁶ De integritetskyddande inskränkningar som kan göras för den enskilde omfattar enbart skydd mot rent förtal och för att ett sådant yttrande-

²² Se Unicef, Handbok om barnkonventionen s. 140 och Lievens a.a. s. 272 f.

²³ Se bl.a. Committee on the Rights of the Child General Comment No 1, The Aims of Education, CRC/GC/2001/1, p. 21, Unicef, Handbok om barnkonventionen s. 167 f. och SOU 1997:116. Barnets bästa – en antologi s. 93.

²⁴ Se bl.a. Committee on the Rights of the Child, Report on the eleventh session CRC/C50, 08/26/1996, Annex ix, s. 80 f., Unicef, Handbok om barnkonventionen s. 159, 166 och 169 och SOU 2010:70 s. 283 f.

²⁵ SOU 2008:3 s. 194, Ds 1994:51 s. 12, Nylander, Christina, Medierätt. I – Yttrandefrihet och tryckfrihet i tryckta och digitala medier samt radio och tv, fjärde upplagan, Lund, 2011 s. 31.

²⁶ Lännergren, Bengt & Widebäck Ulf, Rätten att vara i fred: massmedierna och privatlivet, Stockholm, 1981 s. 12 och 75.

frihetsbrott ska föreligga krävs att den enskilde har utsatts för en betydande ärekränkning.²⁷ För att bereda den enskilde ett rimligt skydd utan att för den sakens skull behöva utöka brottskatalogen avseende yttrandefrihetsbrotten har lagstiftaren valt att anförtro ansvaret för skyddet av den enskildes integritet till pressens egna organisationer. De av branschens utformade etiska riktlinjerna, ”Spelregler för press, TV och Radio” (publicitetsreglerna),²⁸ tar vid där tryckfrihetsförordningens förtalsregler slutar genom att de också innefattar föreskrifter om integritetsskydd.²⁹ Enligt spelreglerna måste en intresseavvägning ske mellan den enskildes rätt till respekt för sitt privatliv och allmänhetens intresse av att en uppgift offentliggörs. I p. 7 publicitetsreglerna föreskrivs att publicitet som kan kränka privatlivets helgd noga ska övervägas och att publicering ska utebli om det inte finns ett uppenbart allmänintresse. För radio och TV tillgodoses de pressetiska reglerna i stor utsträckning genom kraven på en saklig och opartisk rapportering i Radio- och TV-lagen (2010:696) (RTVL),³⁰ en lag som reglerar svenska TV- och radiokanaler i marknätet och hur dessa ska utöva sin sändningsrätt. I den s.k. demokratibestämmelsen i 14 kap. 1 § RTVL föreskrivs att den som sänder TV eller radio ska se till att programverksamheten som helhet präglas av det demokratiska statskicketets grundidé, principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet.³¹

3.2 TILLSYN ÖVER MEDIEREGLERINGENS EFTERFÖLJANDE

Efterföljandet av de etiska riktlinjerna i periodisk press granskas av Allmänhetens Pressombudsman (PO) samt Pressens Opinionsnämnd (PON). För övervakning av radio- och TV-medierna svarar GRN. Nämndens granskning, vilken inleds till följd av anmälningar från tittare och lyssnare eller på nämndens eget initiativ, innebär att nämnden i efterhand fastställer om den som sänder TV-program och radioprogram utövat sin rätt i enlighet med RTVL samt för programverksamheten avtalat sändningstillstånd. Granskningsnämnden granskar lokala, regionala och rikstäckande sändningar men kan enbart pröva innehållet i program som sänds av svenska programföretag. Det innebär att program som sänds i exempelvis TV3 och Kanal 5, vilka ägs av program-

²⁷ Se t.ex. NJA 2003 s. 567 och NJA 1987 s. 285.

²⁸ Se www.po.se/regler. Bakom reglerna står Publicistklubben (PK), Svenska Journalistförbundet, Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU), Sveriges Tidskrifter, Sveriges Radio AB (SR), Sveriges Television AB (SVT) och Utbildningsradion AB.

²⁹ Levin, Marianne, Rätt till egen bild – om oauktoriserad personbildsanvändning i massmedier, Stockholm, 1986 s. 75.

³⁰ Nylander s. 84 f.

³¹ Prop. 2009/10:115. En ny radio- och tv-lag s. 90.

bolag etablerade i Storbritannien, inte omfattas av RTVL utan istället ska följa reglerna i bolagets etableringsland.

En förutsättning för att GRN ska få pröva om ett intrång i den enskildes privatliv skett är enligt 16 § förordningen (2010:1062) med instruktion för Myndigheten för radio och TV att den enskilde lämnat sitt skriftliga samtycke.³² I prövningen av ärenden som rör respekten för den enskildes privatliv tar nämnden först ställning till om den berörda personen kan identifieras av en vidare krets än de personer som innan publiceringen kände till uppgifter som tillkännagivits. I fall då en sådan identifiering inte är möjlig sker ingen fortsatt prövning i ärendet. Kan däremot personen identifieras består nästa steg i att bedöma om lämnade uppgifter eller sammanhanget är av sådan karaktär att programmet innebär ett intrång i personens privatliv. Anses ett intrång föreligga går nämnden vidare och prövar om det funnits ett allmänintresse som ändå motiverat intrånget.³³ Har någon själv valt att framträda i ett program och berätta om sina personliga förhållanden anses normalt inget intrång i hans eller hennes privatliv ha skett.³⁴

4. SKYDDET FÖR BARNETS PRIVATLIV VID MEDIEMEDVERKAN

4.1 SAMTYCKE TILL MEDVERKAN

Både i de pressetiska reglerna och i RTVL uppställs, som framgått ovan, ett allmänt skydd för den enskildes privatliv. Skyddet omfattar såklart även barnet. Men är detta skydd verkligen utformat för att också tillgodose *barnets* behov av integritetsskydd?

En utvärdering av den svenska medieregleringen avseende skyddet för barnets integritet tar lämpligtvis sin början i villkoren för barnets samtycke till medverkan. Vilken betydelse har integritetsskyddet för ett minderårigt barn som p.g.a. av bristande autonomi saknar möjlighet att ta ställning till sin egen medverkan? Och vad innebär skyddet för det barn som exponeras inom ramen för resten av familjens medverkan, exempelvis i ett reality-program?

Enligt rådande praxis förekommer normalt inget intrång i den enskildes privatliv om den enskilde själv samtyckt till att medverka i ett medieinslag. Är det fråga om ett minderårigt barns medverkan visar praxis vidare på att det är barnets vårdnadshavare som samtycker i barnets ställe.³⁵ Vårdnadshavaren har

³² Granskningsnämnden, Granskningsnämndens praxis, Granskat och klart – tema om privatlivsfrågor, andra upplagan, Stockholm, 2009 s. 76.

³³ Granskningsnämndens praxis, Granskat och klart – tema om privatlivsfrågor s. 7.

³⁴ Granskningsnämndens praxis, Granskat och klart – tema om privatlivsfrågor s. 23.

³⁵ Se t.ex. GRN:s beslut SB 361/97, SVT1, Striptease, Inslag om tvångsomhändertagna barn, 1997-02-19.

enligt 6 kap. 2 § 2 st. föräldrabalken (1949:381) ansvar för sitt barns personliga förhållanden. Även barnkonventionens artiklar 3, 5 och 18 ger uttryck för att det är föräldern som bär det primära ansvaret för sitt barn samt är den som ska ge barnet vägledning då barnet utövar sina rättigheter. Staten har en skyldighet att tillförsäkra barnet nödvändigt skydd men ska ta hänsyn till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer barnets vårdnadshavare.³⁶ Respekten för vårdnadshavarens primära ansvar påverkar emellertid inte innebörden av barnets rättigheter.³⁷ Rätten till privatliv i artikel 16 barnkonventionen är barnets och innebär att barnets privatliv ska skyddas i alla situationer, även inom familjen.

Den praxis som nämnden upprätthåller avseende föräldrarnas möjlighet att samtycka i barnets ställe ter sig mycket tveksam ur ett barnrättsperspektiv eftersom den innebär att ett beaktande av barnets rätt till skydd bara kan garanteras i fall då vårdnadshavaren själv ser till barnets bästa. Det är oundvikligt att barns rätt till privatliv inom familjen varierar beroende på familjestruktur, bostadsförhållanden, ekonomiska faktorer och andra omständigheter som avgör hur omfattande barnets privata sfär är.³⁸ Men varje barns integritet är barnets egen och det måste därför finnas en gräns för vad en förälder kan samtycka till i barnets ställe. Barnet har alltid rätt att vid mediemedverkan få respekten för privatlivet beaktad, även i fall då föräldern i barnets ställe samtyckt till barnets medverkan.³⁹ Avsaknaden av en sådan garanti i massmedias spelregler ger fritt spelrum för såväl föräldrar som media att, utan hänsynstagande till barnets behov av skydd, behandla barnet som en förlängning av de egna intressena. Om föräldern inte förmår se till barnets bästa blir beaktandet av barnets skyddsbehov avhängig den enskilde journalistens vilja och förmåga att, inom ramen för medieregleringens allmänna integritetsskydd, tillmäta barnets rättigheter betydelse.

4.2 INTRESSEAVVÄGNINGAR RÖRANDE BARNET

Barnets rätt till privatliv enligt artikel 16 ska tolkas i ljuset av barnkonventionens grundläggande principer som kommer till uttryck i artiklarna 2, 3, 6 och 12.⁴⁰ De anger att varje barn har rätt att utan diskriminering få ta del av de rättigheter som finns i konventionen, att barnets bästa ska sättas i främsta rummet, att barnet ska beredas rätt till liv och utveckling samt vikten av att lyssna till vad barnet har att säga.

³⁶ Unicef, Handbok om barnkonventionen s. 75, 131 och 157.

³⁷ Unicef, Handbok om barnkonventionen s. 141.

³⁸ Unicef, Handbok om barnkonventionen s. 157.

³⁹ Smith, JT 2005/06 nr 3 s. 503.

⁴⁰ Se bl.a. SOU 1997:116 s. 50 och Ek, Simone, Självklart barnens rättigheter, Stockholm, 2009 s. 53.

I ett program från SVT2:s Dokument inifrån, "Vad är det för fel på socialen? Del 2: Gatans barn", medverkade barn som av olika anledningar blivit besvikna på socialtjänsten. En av dessa, en 14-årig flicka som själv samtyckt till att medverka, följdes under en längre tid och uppgav i programmet bl.a. att hon rymt hemifrån, att hon kände sig sviken av vuxna och att hon ibland inte ville leva längre. Programmet anmäldes till GRN av en bekant till flickans familj som ansåg att exponeringen av flickan varit integritetskränkande. I nämndens bedömning av om det skett ett intrång i flickans privatliv, togs hänsyn till flickans ålder och mognad, det faktum att hon själv samtyckt till att medverka samt till att det varit fråga om publicering av uppgifter rörande ett barn som på olika sätt farit illa. GRN kom i sin bedömning fram till att exponeringen av flickan visserligen utgjorde ett gränsfall till vad som kunde anses utgöra en tillåten publicering men att något intrång i flickans privatliv ändå inte skett.⁴¹

Fallet belyser tydligt den svåra intresseavvägning som måste till vid publicering av känsliga uppgifter rörande ett barn. Intresseavvägningen aktualiserar centrala perspektiv i barnkonventionen, inte minst barnets rätt att komma till tals och barnets behov av skydd, men också medias viktiga roll som bevakare av och spridare av information rörande barnet. Skildrandet av barnets förhållanden i media måste kunna innefatta just den typ av känslig situation som i detta fall var för handen – vilka skulle konsekvenserna bli om barn i utsatta situationer aldrig fick komma till tals i media?⁴² I detta fall valde flickan i dokumentären själv att dela med sig av sin berättelse och programmet utgjorde en kanal där flickans röst kunde göras hörd. Samtidigt får inte det faktum att barnet har en rätt att agera och att själv utöva sina rättigheter hindra att barnets särskilda behov av skydd beaktas. Media har ett ansvar för att barnets intressen tillgodoses. Detta ansvar upphör inte för att barnet självt eller barnets förälder samtycker till att medverka. Vilken kunskap har barnet om sammanhanget och bakgrunden till artikeln eller TV-inslaget? Vilken möjlighet har barnet att överblicka konsekvenser av en publicering? Vad känner barnet till om sina rättigheter?⁴³ I det aktuella fallet hade reportern haft en kontinuerlig kontakt med flickan under hela perioden från inspelning till sändning. För att redaktionen skulle kunna avgöra om flickan ansåg att programmet gav en korrekt bild av hennes situation fick flickan också se och godkänna inslaget före sänd-

41 GRN:s beslut SB 244/04, SVT2, Dokument inifrån: Vad är det för fel på socialen, 2003-10-08.

42 <http://barnombudsmannen.blogspot.com/2010/11/media-diskuterade-barn-i-media.html> 2010-11-26 (2011-09-21).

43 <http://www.barnombudsmannen.blogspot.com/2011/01/barn-i-media-tar-branschen-ansvar.html> 2011-01-05 (2011-09-21).

ning. Det är rimligen först utifrån denna typ av förutsättningar ett samtycke från barnet kan inhämtas.

Att bara ställa sig frågan *om* en eventuell publicering av uppgifter rörande barnet ska ske kan ur ett barnrättsligt perspektiv inte anses tillräckligt. Frågan måste också ställas *hur* en publicering kan ske. Genom val av en lämplig arbetsmetod kan barnets röst höras utan att det sker på bekostnad av integriteten. I stället för att låta ett barn i en svår situation framträda kan barnets problem åskådliggöras med hjälp av skådespelare eller på annat sätt göras anonymt.⁴⁴ Gränsen för vilka ingripanden i barnets privata sfär som är godtagbara är individuell och beroende av omständigheterna i det enskilda fallet.⁴⁵ Då mediereglerna inte uppställer några krav på beaktande av barnets bästa är dock risken stor att en sådan intresseavvägning uteblir. I det aktuella fallet gavs den 14-åriga flickan goda möjligheter till inblick i den produktion hon valt att medverka i. Men sett till de uppmaningar om försiktighet som barnrättskommittén riktat till media gällande publicering av känsliga uppgifter rörande barnet kan det ändå ifrågasättas om ett beaktande av barnets bästa i detta fall skulle ha kunnat motivera ytterligare överväganden rörande formerna för publicering. Det innebär inte nödvändigtvis att flickan och hennes situation inte skulle ha uppmärksammats, utan snarare att synliggörandet av hennes situation skulle ha gjorts på ett annorlunda sätt med arbetsmetoder som bättre iakttog hennes samlade behov av integritetsskydd.

4.3 BARNETS MÖJLIGHET TILL UPPRÄTTELSE

Ett ärende vars prövning ger ytterligare anledning att ifrågasätta hur den svenska mediereglerna skyddar barns intressen är GRN:s behandling av anmälningar rörande SVT1:s public service-satsning *"Ett fall för Louise"*. I programmet fick barn berätta om sin familjsituation och hur de önskade att den istället skulle vara. Psykoterapeuten Louise mötte därefter barnens föräldrar och gav sin syn på hur situationen borde hanteras. I ett av avsnitten berättade 9-åriga NN om sin familj och att hans främsta önskan var att hans pappa skulle sluta vara arg på honom. NN intervjuades och bl.a. visades bilder på hur NN:s pappa höll fast NN som skrek. Terapeuten uttalade sig i programmet bl.a. om att hon bedömde att risken för att NN skulle bli deprimerad i framtiden var ganska stor. Avsnittet föranledde ett flertal anmälningar till GRN

⁴⁴ www.dn.se/debatt/mediernas-etiska-regler-maste-ge-skydd-at-barnen 2009-11-05 (2012-09-16).

⁴⁵ Unicef, Handbok för barnkonventionen s. 157 Lievens s. 274 och Andersson, Jan, Yttrandefrihetens dilemman, Debatten om hetspropaganda, mediekoncentration samt personlig integritet mellan 1940- och 2000-tal, Uppsala, 2004 s. 157.

med motiveringen att publiceringen utgjort ett intrång i NN:s privatliv. Flera av anmälarna menade att det inte kunde anses vara etisk försvarbart att exponera ett enskilt och identifierbart barns sårbarhet och smärta offentligt samt att demokratibestämmelsen i RTVL frångåtts. En anmälare ansåg att exponeringen stred mot FN:s barnkonvention och principen om barnets bästa.⁴⁶

I sin samlade bedömning av ärendena utgick GRN från det sändningstillstånd som utfärdats för SVT:s programverksamhet. Enligt tillståndet föreligger en skyldighet att respektera den enskildes privatliv förutsatt att inte ett oavvisligt intresse kräver annat. Som tidigare berörts måste enligt myndighetens instruktion den enskilde ge ett skriftligt samtycke för att nämnden ska få göra en intrångsprövning. I fråga om ett minderårigt barn ska enligt praxis barnets vårdnadshavare samtycka. Då något sådant medgivande inte fanns från NN:s föräldrar avskrev nämnden ärendet avseende intrångsfrågan. Också i de delar anmälningarna avsåg prövning av om exponeringen av NN kunde anses vara etisk försvarbar samt huruvida den stått i överensstämmelse med FN:s barnkonvention avskrev GRN ärendet. Motiveringen var att någon barnspecifik etisk reglering inte fanns att tillämpa samt att frågan om programinnehållets överensstämmelse med FN:s barnkonvention inte är en fråga som nämnden kan pröva.⁴⁷

Enligt artikel 16 i barnkonventionen har barnet rätt att få ett eventuellt integritetsintrång prövat.⁴⁸ Det krav som nämnden uppställer på skriftligt samtycke från barnets föräldrar äventyrar denna rätt. Ett medgivande till prövning kommer, som i NN:s fall, med stor sannolikhet inte lämnas av de föräldrar som själva samtyckt till att barnet ska delta i ett visst program. I likhet med vad som tillämpas rörande samtycke till barnets medverkan kommer alltså även när det gäller barnets möjligheter att i efterhand få upprättelse för en kränkning att bli beroende av vårdnadshavarens inställning. Skulle dessutom samtycke till prövning i detta fall ha förelegat tyder nämndens uttalanden om avsaknad av barnspecifik reglering närmast på att granskningen inte skulle komma att göras utifrån ett behövligt barnperspektiv. Att nämnden i egenskap av offentligt organ har att tolka nationell lagstiftning i ljuset av barnkonventionen tycks vara okänt för nämnden.⁴⁹

46 GRN:s beslut SB 993/09, Ett fall för Louise, 2009-12-28, dnr 1051, 1052, 1087 och 1160/09-20.

47 GRN:s beslut SB 857, Ett fall för Louise, dnr 1137/09-202, 2009-11-10.

48 HRI/GEN/1/Rev.8, p. 6 och 7, s.182, Unicef, Handbok för barnkonventionen s. 157 ff., Lievens s. 274.

49 SOU 2010:70 s. 167, CRC/GC/2003/5, p.12.

5. BEHOV AV SKÄRPT REGLERING

5.1 INKORPORERING AV BARNKONVENTIONEN I SVENSK RÄTT

Sverige har enligt artikel 4 i barnkonventionen att vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder för att genomföra konventionens rättigheter.⁵⁰ Den rätt till privatliv som tillerkänns barnet bl.a. i barnkonventionen tillgodoses, som konstaterats ovan, inte genom den svenska medieregleringen. Barnet finns över huvud taget inte omnämnt i de etiska reglerna för press, tv och radio. Genom den uppenbara avsaknaden av barnperspektiv i regleringen riskerar ett barn inte bara att få sin rätt till privatliv inskränkt; om skriftligt samtycke från barnets vårdnadshavare saknas kan barnet inte heller få ett ärende rörande integritetsintrång prövat. För att barnet skall beredas ett behövt skydd och få sina övriga intressen beaktade vid sin mediemedverkan krävs ett synliggörande av barnet i medieregleringen.

Barnrättskommittén har vid flertalet tillfällen uttryckt oro över att barnkonventionen inte utgör svensk lag.⁵¹ För att på allvar erkänna barnets intressen och rätt till skydd vid mediemedverkan bör en inkorporering av barnkonventionen i svensk rätt övervägas.⁵² Barnkonventionen ger en helhetssyn på barnet som måste få genomslag i alla intresseavvägningar som rör barnet. Såväl barnet som en aktör med rätt att utnyttja sina medborgerliga och politiska rättigheter som barnets behov av skydd måste beaktas. I mediasammanhanget är en sådan helhetsbild på barnet ytterst nödvändig och det är just en sådan syn som måste ges rättsverkan. En barnkonvention som är direkt tillämplig vid svenska myndigheters arbete skulle ställa högre krav på kompetens rörande barnets rättigheter hos berörda beslutsfattare. På sikt skulle praxis skapas av barnkonventionens innehåll och barnets rättigheter på så sätt få större genomslag i praktiken. En inkorporering har också betydelse vid en konflikt mellan en lag och Barnkonventionen. I sådana fall ska konventionens bestämmelse ges företräde.⁵³

50 SOU 1997:116 s. 10 ff.

51 Se bl.a. Committee on the Right of the Child, Concluding Observations/Comments, CRC/C/SWE/CO/4, 26/02/2009 och SOU 2010:70 s. 164 ff.

52 www.barnombudsman.se/i-media/debatt/2012/2/utsatta-barn-far-standigt-sina-rattigheter-asidosatta/ 2012-02-23 (2011-09-21).

53 Se bl.a. 2011/12:So616, Inkorporera barnkonventionen i svensk lag, 2011/12:So548, Barnkonventionen bör bli lag i Sverige, 2011/12:So454, Barnkonventionen som svensk lag och So 2011/12:So241, Barnkonventionen bör bli svensk lag.

5.2 UPPDATERING AV MEDIAS ETISKA RIKTLINJER

Parallellt med en eventuell inkorporering av barnkonventionen i svensk rätt måste Sverige genom fortsatt transformering se över hur svenska lagar kan anpassas för att nå en bättre överensstämmelse med barnkonventionen. Vad gäller att tillerkänna barnets integritet ett skyddsvärde generellt bör den allmänna efterlysningen av ett förstärkt skydd för den enskildes integritet i svensk rätt uppmärksammas. Kartläggning har visat att rättighetsbegränsad lagstiftning ofta framarbetas utan tillräckligt beaktande av konsekvenserna för integritetsskyddet.⁵⁴ Krav på ett förstärkt integritetsskydd har, förutom att gälla skyddets förhållande till informationstekniken och effektiv brottskampning, även gällt massmedierna.⁵⁵ Skulle en ny integritetsskyddslag bli verklighet måste barnets rätt till skydd särskilt synliggöras inom ramen för denna.

Vad gäller skyddet för barnets privatliv i den mediespecifika regleringen är en viktig fråga om barnets rätt till skydd ska regleras i lag eller om lagstiftaren ska ge branschens självsanerande verksamhet fortsatt förtroende. Som nämndes inledningsvis har reaktionen i Storbritannien mot TV-branschens förbiseende av barnets intressen lett till att den brittiska regeringen överväger skärpt lagstiftning. Skäl talar dock mot att låta detta vara förstahandslösningen i Sverige. Att åstadkomma ett skydd för den enskildes integritet som står i rimlig balans till vår grundlagsstadgade yttrandefrihet är principiellt svårt och skulle endast kunna uppnås på lång sikt.⁵⁶ Dessutom skulle det bli svårt att utforma ett entydigt och rimligt regelverk som förhindrar att barnet exploateras. Inte minst mediamarknadens internationella karaktär medför att området är svårreglerat.⁵⁷ Risken finns också att en skärpning från lagstiftarens sida skulle komma att begränsa barnets rätt att på olika sätt utnyttja media för sina intressen.

Det vore därför bättre om ett starkare integritetsskydd för barnet kunde åstadkommas inom ramen för branschens nuvarande självsanerande verksamhet. För ett fortsatt förtroende för verksamheten krävs emellertid ett omedelbart initiativ till uppdatering av de etiska riktlinjerna för press, radio och TV av den samlade mediekåren. Nuvarande riktlinjer är inte anpassade till dagens medielandskap och ligger flera steg efter den utveckling som uppvisas på många

⁵⁴ SOU 2007:22 s. 445 f., SOU 2008:3 s. 189 och 205.

⁵⁵ SOU 2008:3 s. 187.

⁵⁶ Se SOU 2010:68. Ny yttrandefrihetsgrundlag? Yttrandefrihetskommittén presenterar tre modeller.

⁵⁷ Se www.barnombudsmannen.blogspot.com/2011/01/barn-i-media-tar-branschen-ansvar.html 2012-01-05 (2011-09-21) samt SOU 2009:51. Avskaffande av filmcensuren för vuxna - men förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan s. 196.

andra håll i Europa. En god förlaga finns exempelvis i Norges etiska normer för press, radio, tv och nätpublikationer vilka innehåller riktlinjer som bl.a. anger att hänsyn ska tas till de konsekvenser ett omnämnande i medierna kan få för ett barn, oavsett om barnets vårdnadshavare har gett samtycke till exponering eller inte. Även i Finland har man kommit längre än i Sverige. I de finska Journalistreglerna framgår att särskild försiktighet ska tas då man behandlar offentligt material som rör minderåriga. I Italien har man lyft fram barnkonventionen i sammanhanget genom att särskilt uppmärksamma vikten av att barn inte får bli instrument för vuxnas intressen och i Österrike ställs tydliga krav på att skyddet för individen ska vägra tyngre än nyhetsvärdet i publiceringsfall som rör barn.⁵⁸

5.3 ÖVRIGA ÅTGÄRDER

För att skapa ett effektivt skydd för barnet krävs, förutom ett synliggörande av barnets intressen i den medieetiska regleringen, åtgärder i form av opinionsbildning och utbildning rörande barns rättsliga ställning.⁵⁹ Alla som deltar i det nya medielandskapet måste ta sin del av ansvaret för att skydda barnets intressen – inte bara medieägare, medieproducenter och mediekällor utan även mediekonsumenter genom att vara aktiva och kritiska.⁶⁰ I fortbildningen kring barnets rättigheter och deras förhållande till media måste självklart också barnet vara med och påverka. Medierådet, som har till uppdrag att följa utvecklingen när det gäller barns och ungas medievardag, har här en viktig uppgift, inte minst att ta fram fakta och underlag för att underlätta beslut av politiker, mediebranschen, föräldrarna och barnen själva.⁶¹

6. SLUTSATS

Förverkligandet av barns rättigheter är en ständigt pågående process som inte får avstanna. En av de utmaningar Sverige står inför är att skapa goda förutsättningar för barn att ha en aktiv roll i dagens mediasamhälle. Media utgör på många sätt en viktig plattform för barnet som utövare av sina medborgerliga och politiska rättigheter – men för att möjliggöra en sådan delaktighet måste

58 Petersson, Olof & Bertrand, Claude-Jean (red.), *Medieetik i Europa*, Stockholm, 2007 s. 231. Se t.ex. pressetiska regler i Norge (www.presse.no), Storbritannien (www.pcc.org.uk), Finland (www.jsn.fi), Italien (www.media_accountability.org/library/ITALY.doc), Österrike, (www.media_accountability.org/library/Austria_1999.doc) och Schweiz (www.presserat.ch).

59 General Comments, General Comment No. 5 (2003): General Measures of Implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2003/5 p. 12, prop. 1997/98:182 s. 9, Unicef, *Handbok för barnkonventionen* s. 57.

60 Krogh von, Torbjörn, *Medieetik*, Stockholm, 2009 s. 79.

61 SOU 2009:51 s. 106.

det offentliga rummet vara en plats där barnet bereds lika stor tillgång till sina mänskliga rättigheter som vuxna.

Samtidigt måste barnets behov av skydd beaktas. Ett tillgodoseende av barnets rätt till skydd för sin integritet i enlighet med artikel 16 i barnkonventionen är fundamentalt för erkännandet av barnet som en fullvärdig individ. Rätten till privatliv är barnets egen och gäller lika mycket innanför som utanför familjens ytterdörr. Utgångspunkten i medias rådande etiska spelregler tycks dock vara att så länge familjen är skyddad från intrång kan tillgodoseendet av barnets rättigheter anförtros familjens vuxna medlemmar. Med ett sådant synsätt blir barnets rätt till privatliv inte barnets egen rättighet utan familjens. Just det faktum att de generella konventionerna rörande de mänskliga rättigheterna inte synliggjorde just barnets intressen, och att barnets föräldrar inte alltid ser till barnets bästa, utgjorde bakgrunden till barnkonventionens införande.

Det är tråkigt att behöva konstatera att såväl lagstiftaren som mediebranschen valt att lämna barnet illa rustat i det offentliga rummet. Bristen på barnperspektiv i den svenska mediereglerna äventyrar inte bara barnets rätt till skydd, den hotar också att skada det allmänna förtroendet för massmedia och därmed få en negativ inverkan på medias viktiga roll som bevakare av barnets intressen. En branshdiskussion om hur ett tillvaratagande av barnets rättigheter bäst kan åstadkommas bör utmytna i medieetiska regler på området. Huruvida barnet ska medverka i ett medieinslag eller ges rätt att få ett intrångsärende prövat får inte bli avhängigt föräldrarnas inställning. Att media på olika sätt uppmärksammar och förmedlar kunskap om barns förhållanden, inte minst inom familjen, är i sig av stor vikt för barnets välfärd. I intresseavvägningen mellan skyddet för barnets integritet och andra intressen – ytterst barnets rätt att göra sin röst hörd – måste frågan *om* och *hur* en publicering kan ske gå hand i hand. Genom val av lämpliga arbetsmetoder kan barnets röst göras hörd utan att detta sker på bekostnad av ett integritetsintrång. Förhoppningsvis kan ett krafttag från branschen leda till att barnet bereds ett fullvärdigt skydd. Skulle ett sådant initiativ utebli blir det dock i längden svårt att avvisa kraven på ett förstärkt skydd för barnet genom skärpt lagstiftning.

Barnets rätt att på egna villkor delta i media ställer vidare krav på ett ökat ansvarstagande hos barnets familj, skolan och samhället i övrigt. Den granskning GRN initierar är på intet sätt heltäckande utan kommer även fortsättningsvis till stor del bero av de anmälningar som görs av enskilda. Av betydelse för barnets skydd i Sverige blir också graden av ansvarstagande globalt sett. Vad gäller svenskbaserade radio- och TV-program som sänds från utländska

programföretag, kommer Sverige även fortsättningsvis vara beroende av den debatt som förs och de åtgärder som vidtas i sändningslandet.

Det växande offentliga rummet kommer av allt att döma även fortsättningsvis aktualisera frågan om hur skyddet för barnets privatliv bäst kan utformas. Ett av de senaste TV-programmen att väcka debatt är satsningen ”*Mammor och minimodeller*”, som i skrivande stund just börjat sändas på TV3. Frågan kan ställas om denna reality-serie om barnen på en modellskola i Stockholm handlar om ett synliggörande av barnet på barnets villkor eller om ett användande av barnet som föremål för de vuxnas intressen? Vem ser till den hårt mediebevakade nyfödda prinsessan Estelles behov av skydd för sitt privatliv? Och hur tillvaratas egentligen barnets rätt till privatliv då föräldrar via uppladdningstjänster hos dagstidningarna eller egna bloggar väljer att i text och bild exponera sitt barn på internet? I den utveckling som varit och den utveckling som kommer måste Sverige, inte minst som barnkonventionsland, se till att barnets rättigheter tillvaratas. Även i det offentliga rummet måste barnets bästa komma främst. En medierapportering som med bibehållet förtroende ser till barnets intressen har alla att vinna på. Det är genom en investering i barnets bästa vi också lägger grunden till det medieklimat vi önskar ska råda i framtiden. 